

OD "VĚDY JAKO PLOVOUCÍ LODI" K "VĚDĚ JAKO ŘECE"

Jakub Štogr

jstogr@gmail.com

***Abstrakt:** Inovace a inovativní přístupy vyžadují maximální odpoutání se od termínů a rétoriky etablované vědy a populárních médií. V okamžiku, kdy dokážeme téma vymezit, pojmenovat, uzavřeli jsme diskuzi – jasně jsme definovali oblast, které se chceme věnovat. Mezi takto uzavřené okruhy témat dnes patří např. "Web 2.0", "knihovna", "knihovník", "vyhledávání" - a další témata se pomalu uzavírají. Řešením této situace je reformulace základních principů a pojmů (např. v rámci informační vědy) a dynamizace pojmového aparátu ve smyslu jeho zakotvení do abstraktní proměnlivosti místo do specifického, na čase závislého, kontextu.*

Úvodem

Ptejme se, co znamená, když je něco inovativní, co je to „**inovace**“. Pouhým prostým rozkladem slova dojdeme minimálně ke třem možným základům tohoto slova:

- nový (což se přímo nabízí),
- „inu...“ a
- ovace.

První odkazuje na opozitum starý-nový. „Inu“ je procesním vyjádřením zamyšlení, jde o zastavení se v řeči s cílem audializovat uvnitř probíhající proces myšlení, vizuálně by šlo o grafický prvek či text se smyslem „čekejte prosím, pracuji...“. A ovace (in-ovace) jsou očekáváním, smyslem celého procesu.

Rekonfigurace a in-formace

Reakce na tento rozklad slova, na převedení na více částí a jejich jednotlivou interpretaci, může být různá. V zásadě od ovací přes reakci nulovou, nezájem, po zatracení. Ale nikdo, kdo se s tímto sdělením setkal, přečetl si ho nebo ho slyšel, již nebude „stejný jako dřív“. Ať již souhlasí nebo se staví negativně, ať si sebevíce namlouvá, že „se ho to netýká a

Studentská konference InfoKon
Filosofická fakulta Masarykovy univerzity
Brno, 24. 11. 2007

nezajímá“, stejně byl již infikován tím, co bychom mohli nazvat in-formací (odkud asi tento termín pochází...). Vždyť i snaha vytěsnit je „vytěšňováním Něčeho“, nelze nekomunikovat ¹.

Takže jestliže bude výše uvedená in-formace dostatečně jedinečná – a podaří-li se jí infikovat ty správné lidi nebo kontaminovat prostředí – může se stát „běžnou“, rozšíří se. Použijeme-li terminologii memetiky, stane se z ní prostě mem – řekněme „intelektuální virus“ snažící se nezaniknout, udržet se „naživu“; nebo se alespoň dobře uložit – „hibernovat“ – třeba ve formě textu.

Je zároveň možné namítnout, že se jedná o nesmysl, že jde o slovní hříčku. Snad. Ale ne všichni, kdo budou toto sdělení číst/uslyší budou např. lingvisty, ne všichni musí být dostatečně vzdělaní nebo mít dostatek „zdravého rozumu“. A nebo prostě nevědí, že existuje vědecká metoda zvaná „asociativní metoda dekompozice textu“... nebo neexistuje?! Bude existovat?

Schéma, ve kterém přemýšlí in-formovaný jedinec, je vždy omezeno jeho subjektivním horizontem poznání, je jedinečnou interpretací okolí a artefaktů v něm – je zapouzdřeným sebepešilujícím simulacrem, jak ho definuje Baudrillard ². Jinými slovy, nikdy nedohlédneme (nedosáhneme) na cosi jako „realitu“ či „objektivní globální univerzální pravdu“ – protože taková není. Můžeme se jen snažit chápat jiné lidi, komunikovat s představami o nich, analyzovat, modelovat a rekonstruovat s cílem vytvářet platformu, „pulzující“ a živou sociální síť, tj. žít v „network society“, jejímž hlavním rysem je konstantní rekonfigurace ³.

Co ještě před nedávnem neexistovalo, může být náhle všude a vším – a nejde jen o výrobky/předměty nebo např. módu. Díky propojenosti, diverzifikovaných in-formačním tokům a diseminačnímu potenciálu médií v širokém slova smyslu jsou možnosti takřka

---

¹ Viz kniha „Pragmatika lidské komunikace“:

„Vydeme-li z předpokladu, že veškeré chování v interakční situaci (I) má význam sdělení, tj. je komunikací, plyne z toho, že at' se člověk snaží jakkoliv, nemůže nekomunikovat. Aktivita nebo neaktivita, slova či mlčení, vše má význam sdělení; ...“
[WATZ, s. 43]

„(I) Můžeme dodat, že i o samotě lze vést dialogy ve fantazii s vlastními představami, nebo se životem. Je možné, že takováto vnitřní komunikace se řídí stejnými pravidly jako mezilidská komunikace. Takovéto nepozorovatelné jevy jsou ale mimo rámec našeho chápání tohoto pojmu.“ [pozn. k textu, tamtéž]

WATZLAWICK, Paul, BAVELASOVÁ, Janet Beavin a JACKSON, Don D. Pragmatika lidské komunikace : Interakční vzorce, patologie a paradoxy. Hradec Králové : KONFRONTACE, 2000. 243 s. ISBN 80-86088-04-9

² Například viz:

BAUDRILLARD, Jean. Selected Writings. Stanford : Stanford University Press, 2001. 294 s. ISBN 0-8047-4273-1

³ Více viz např.:

CASTELLS, Manuel (ed.) The Network Society : A Cross-cultural perspective. Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2004. 464 s. ISBN 1-84542-435-2

Studentská konference InfoKon
Filosofická fakulta Masarykovy univerzity
Brno, 24. 11. 2007

neomezené. To co je nazýváno „populistickým“ pak není ve většině případů nic jiného, než využití znalosti konfigurace sítě (čili znalosti aktuálního fungování společnosti). Nabízí se pak výrazy jako „manipulace“, „propaganda“, resp. naopak etika nebo odpovědnost... Tyto principy pak fungují nejen ve společnosti jako celku, ale též ve „společenstvech“, v částech sítě, které se pevněji seskupily a vytvořili okolo sebe svým způsobem bariéru – jako je tomu u vědy.

Věda a její strnutí

Věda (resp. jednotlivé vědy) vyřešila problém razantně. Ve chvíli svého vzniku pojmenovala téma čili „své teritorium“ a definovala metody zkoumání – přesněji, učinili tak lidé ve chvíli, kdy konfigurace společnosti vykazovala potřebu věnovat se nějaké oblasti detailněji, zabývat se jí ne je obecně, ale do hloubky a (hlavně) systematicky. Výsledkem je nicméně jak omezení co do rozsahu/záběru (omezení tématem), ale i omezení pro „vstup do odvětví/vědy“. Vznikla nutnost naučit se používat metody dané vědy a – což je klíčové – osvojit si znalosti, které daná věda již nahromadila.

Jinými slovy, je nutné:

- naučit se ovládat stroje (metody a řeč vědy) a
- být nakonfigurován (tj. postupně in-formován tak, aby se úhel pohledu osoby co nejvíce podobal úhlu pohledu dané vědy).

Teprve takto etablovaný jedinec je akceptován komunitou vědců, in-konfigurován do uzavřené společnosti. Je tu nicméně jeden zásadní problém, a tím je obohacování takto uzavřené „sféry“, cyklicky sebeposilujícího se simulacra. Noví členové totiž musí být natolik „vyceповání“, že hledí (mají náhled) stejný či velmi podobný, jako členové stávající – a tedy přinášejí máloco nového (kromě změny průměrného věku). Postup je to pochopitelný – každý „ne-in-formovaný“ nový prvek by měnil konfiguraci komunity, takže předvstupní fáze je nutným krokem, pokud má být stav zachován pokud možno v co nejpůvodnější podobě. Zapouzdření nicméně není nutností, je jen častým důsledkem nepružnosti, nepřizpůsobivosti a v důsledku strachu ze změn nebo arogance. Chce se věřit, že – ať již krokem revolučním jako teoretizuje T.S. Kuhn nebo vnitřní obrodou – lze tento trend vždy zvrátit.

Cestou může být právě změna témat vědy zároveň se změnou řeči vědy. Nutnost ovládnout nástroje vědy se totiž promítá do nutnosti zafixovat specifickou řeč vědy, resp. řeč vědců minulosti a současnosti, čímž je zakonzervována věda „zevnitř“. Použití této „staré

Studentská konference InfoKon
Filosofická fakulta Masarykovy univerzity
Brno, 24. 11. 2007

řeči“ v nových kontextech vede k devalvaci významu a nečitelnost, zakrnění vypovídací hodnoty. Výsledkem může být až stav, kdy buď věda řeší problémy odtržené od reality – komunikovatelné jen uvnitř vědy samotné – nebo je tvrdě nucena společenskou konfigurací, silou „laiků“ a každodenní praxe, pracovat reaktivně (místo proaktivního přístupu).

Příkladem z oblasti informační vědy budiž termíny „knihovna“ a „web 2.0“.

„Knihovna“ je obecně termín nešťastný. Na jedné straně je spolu s odvozeninami jako „knihovnice/ík“ a „knihovnictví“ srozumitelný a přístupný každému, na straně druhé zažitým významem trpí, a to i kvůli své mnohoznačnosti významů od instituce po „regál“ a od odkazů směrem ke kulturnímu dědictví po konotace se skladištěm. Jde tedy o svého druhu kotvu, která přináší výhody zakotvení, ale nevýhody téhož – jednoduchá byť nepřesná identifikace je zde zdá se výhodnější než identifikace žádná. Není tedy např. bez důvodu proměna názvu současného Ústavu informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze během let existence – od *Katedry knihovnictví* (50. léta) přes *Katedra knihovnictví a vědeckých informací* ke *Katedře vědeckých informací a knihovnictví* po současný *Ústav informačních studií a knihovnictví*. Je na první pohled jasné, že „knihovnictví“ je v názvu duplicitně, protože informační studia ho plně pokrývají – a duplicity se mají odstraňovat... V rovině významu slova pak knihovna stále pevně váže pozornost na knihy, a to ve smyslu objektů, objektů zájmu. Přitom pozornost oboru by se již dávno měla přeorientovat na subjekt, tedy na uživatele! Že tomu tak dnes není zcela je evidentní např. i z debat kolem nové budovy Národní knihovny, kde je téma reflektováno skrze objekt, budovu a její vzhled, nikoli skrze služby a jejich úroveň.

Termín „web 2.0“ je příkladem tématu vnuceného oboru zvenku – přestože by se dalo předpokládat, že s pojmenováním balíku změn uživatelského chování a technologií používaných na internetu přijde právě informační věda, nestalo se tak. „Web 2.0“ ožil ve chvíli, kdy se obor (alespoň u nás) sytil debatami nad tím, jestli a proč děti málo čtou a zda „velké zlo Google“ zničí knihovny ihned nebo až za pár let. Teprve se značným zpožděním se dostaly některé články a příspěvky na odbornou úroveň a letos např. i na konferenci Inforum ad. Podobně tomu bylo s blogy a je právě nyní s virtuálními světy jako je např. Second Life, kde hrubě zaostáváme. Termín se vynořil vždy spolu s technologií nebo jako reflexe chování rozhraní a uživatel, tedy „z praxe“.

Konkrétní možné kroky

Oba příklady jsou přitom důležité ještě z jednoho ohledu – pokud pouze doháníme již existující terminologii, pokud se pouze „dovzděláváme“, nejsme inovativní. Pouze se snažíme pochopit jakým obsahem je naplněna již existující kategorie daného termínu; snažíme se (v ideálním případě) nejdříve pochopit sami, a pak následně s touto naší in-formací pracovat, např. jí předávat dále. Provádíme osvětu, ale neprovádíme „výzkum“. Neprovádíme výzkum, protože nebádáme a/nebo nesdílíme své pochybnosti, své názory, svá očekávání, své obavy, své názory.

Výše uvedené přitom neznamená, že máme vynalézat kolo, naopak. Nutností je jít za etablované termíny, a to i za obvyklou řeč vědy. Je nutné pojmenovat nové fenomény a pracovat s nimi, ne čekat, až to udělá za nás někdo jiný. Je nutné vymezit se vůči některým pojmům a nepoužívat je jinak, než s odkazem na jejich tradiční obsah. Jinými slovy, povznést se nad aktuální „řeč vědy“, nenechat se jí spoutat, když v dnešní době ztratila většinu svého smyslu a směřovat všemi cestami k podstatě, k nové artikulaci jazyka vědy v obecné rovině.

Věřím, že vše z toho je možné dokázat, ale aby se nejednalo o osamělou rebelii, je nutné překonat několik „strukturálně-pragmatických“ překážek.

První se vztahuje k nejširšímu kontextu informační vědy – je nutné uvědomit si, že se nejedná o „mladou vědu“, jak by se mohlo zdát v porovnání s některými „tradičními“. Naopak. Informační věda za poslední roky nejen dospěla, ale stačila i zestárnout. Nyní je například nejvyšší čas redefinovat „téma“, oblast, které se věnuje, kterou má reflektovat a spoluutvářet. Vždy bylo jasné, že je svým záběrem mezioborovou vědou, nyní se tedy nesmí bát o větší přesahy do oblastí sociologie, psychologie a filozofie na straně jedné a technologií na straně druhé; nebát se uchopit nová témata a výzvy. V této souvislosti si neodpustím upozornit na nový navazující magisterský obor na ÚISK FF UK s názvem „Studia nových médií“⁴, který tyto nároky bezesporu splňuje – ale je v drastické menšině. A samozřejmě – s rozšířením záběru redefinovat i „klíčové kompetence“ absolventů.

Druhou překážkou je současná odborná veřejnost, a to proto, že z větší části evidentně není schopna zachytit – uvědomit a přiznat si – změnu paradigmatu a konfigurace společnosti, celkovou změnu prostředí a tedy i dynamických mechanismů v něm. Někteří stále např. nedokáží pochopit, že „stát a čekat“ znamená zaostávat, zastarávat. Že dialog a otevřenost je

---

⁴ Více informací na webu Studií nových médií: <http://novamedia.ff.cuni.cz/>

Studentská konference InfoKon
Filosofická fakulta Masarykovy univerzity
Brno, 24. 11. 2007

jediný možný model, a to i otevřenost k experimentu, protože „ověřené“ se mnohdy rovná „zastaralé“, „překonané“, a tedy i nepotřebné a nezajímavé. V ruku v ruce s tím jde i úroveň a témata, která jsou prezentována jako „odborná“, ale popravdě – nejsou.

Třetí překážkou je „výzkum“ samotný, a to konkrétně v rovině praktické. Nehledě na finanční stránku věci, vědecké bádání je zdánlivě vyhrazeno pouze vyvoleným z řad doktorandů a výše. Tak tomu ale být nemá. Pokud nejsou studenti zapojeni do aktivit, které přesahují jejich lokální působení, do „oborové vědecké činnosti“, již během bakalářského a magisterského studia, je to mimo jiné plýtvání potenciálem a lidskými zdroji. A kde jinde by si měli vyzkoušet, co je to věda? Pro takové aktivity ale má ideálně poskytnout prostor a podporu univerzita (ve smyslu instituce), a to i skrze spolupráci s externími subjekty, např. soukromými společnostmi. Kolik z nich to ale dělá... Zdá se, že si budou muset studenti začít sobě pomáhat sami.

Závěr kruhem

Vracím se teď zpět na úplný začátek k významu slova inovace. Není lehké „být novým“ ve smyslu absolutní, nikdy neexistující novosti; popravdě, je to velmi výjimečné. Přesto máme jednu cestu, a tou je bezesporu (prosté) zamyšlení – cesta za a nad rámec zdánlivě neměnných věcí, a to nejlépe ne sami, ale v dialogu, kooperaci s dalšími. Protože pokud sdílíme, pak nejen dáváme, ale i získáváme, obohacujeme se navzájem a můžeme dosáhnout – ne třeba celosvětových, ale snad o to hodnotnějších – ovací a uznání.

A vy teď nemůžete tvrdit, že jsem se vás nesnažil povzbudit,...